
પ્રવચન નં. ૨૯૫ ગાથા-૨૧૬, ૨૧૭ શ્લોક-૧૪૬-૧૪૭ સોમવાર, ભાદરવા સુદ ૫,
તા. ૨૭-૦૮-૧૯૭૯

આ પર્યુષણનો પહેલો દિવસ છે. દસલક્ષણી પર્વ ગણાય છે. મુનિના દસ પ્રકારના ધર્મ છે ને? એની પ્રધાનતાનું આ પર્યુષણ (પર્વ છે). મુનિના દસ પ્રકાર જે ઉત્તમ ક્ષમા એ સમ્યગ્દર્શન સહિતની વાત છે. એકલી ક્ષમાને અહીં ક્ષમા કહેતા નથી. ભગવાનઆત્મા શાંત.. શાંત.. શાંત.. પૂર્ણ શાંતિનો સાગર, એનો જેને અંતર અનુભવ છે એવા સમ્યગ્દષ્ટિને ઉત્તમ ક્ષમા હોય છે. અહીં મુનિને મુખ્યપણે કહે છે. શ્વેતાંબરમાં એનો આજ છેલ્લો દિ' છે, એને પહેલા સાત દિ' થઈ ગયા. એ લૌકિક રીત હતી, આ તો વાસ્તવિક રીત છે. લગનમાં હોય છે ને જે મંડપનો દિવસ? લગનનો. એનાથી વધી પહેલી નાખે લૌકિકમાં. એમાં એમ છે. એક પાંચમનું જ પજોસણ. શ્વેતાંબરમાં શાસ્ત્રમાં એક પાંચમનું જ છે, ચોથનું પછી એક સાધુએ કરેલું. મૂળ પાંચમ છે, બાકી સાત દિ' તો એ લોકોએ વધાર્યા. આ તો અનાદિ સનાતન જૈનધર્મ (છે). પાંચમથી ચૌદસ. એ દસે ધર્મ વાસ્તવિક મુનિના છે. એમાં પહેલો ઉત્તમ ક્ષમા. ૪૪ પાનું છે. આ ગુજરાતી લઈએ છીએ. ૪૫ પાનાની પહેલી (લીટી) ઉપર.

અજ્ઞાનીજનો દ્વારા આહાહા...! અજ્ઞાનીજનો દ્વારા શારીરીક બાધા કે અપશબ્દોનો પ્રયોગ કે હાસ્ય અને મશ્કરી કરે. આહાહા...! કે બીજા પણ અપ્રિય કાર્ય કરવા છતાં જે નિર્મળ

અને વિપુલ જ્ઞાનના ધારક સાધુ.. આહા..! એના મનમાં ક્રોધાદિ વિકારને પ્રાપ્ત થતો નથી. આહાહા..! એવો પ્રસંગ ઉભો હોય, જે મશ્કરી કરે, અપ્રિય વચન કરે. આહાહા..! અજ્ઞાનીજનો દ્વારા બાધા ઊપજે (તોપણ) શાંતિ. આહા..! એનું નામ ક્ષમા છે. તે મોક્ષમાર્ગમાં ચાલનાર પથિકજનોને સર્વપ્રથમ સહાયક છે. પછી મુનિધર્મરૂપી પવિત્ર વૃક્ષ ઉન્નત ગુણોના સમૂહરૂપી ડાળીઓ, પાંદડાં, ફૂલોથી પરિપૂર્ણ થયું થકું, એવું થકા પણ જો અતિશય તીવ્ર ક્રોધરૂપી દાવાનળથી.. આહાહા..! તીવ્ર ક્રોધ જો કરે તો એ બધા નાશ પામી જાય. સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર આદિ. જેમ ઝાડમાં અગ્નિ પડે અને ડાશ થાય.. આહા..! વન ફાળ્યું-ફૂલ્યું હોય પણ જો અગ્નિ આવે તો બળી જાય. એમ અંદર સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રના પરિણામ થયા હોય પણ જો ક્રોધ તીવ્ર કરે તો બધું ભસ્મ થઈ જાય. આહાહા..!

અમે રાગાદિ દોષોથી રહિત થઈને વિશુદ્ધ મનથી સ્પષ્ટ સ્થિર થઈ છીએ. મુનિરાજ કહે છે. આહાહા..! યથેષ્ટ આચરણ કરનારા લોકો પોતાની કલ્પનાથી આચરણ કરનારા સ્વચ્છંદીઓ પોતાના હૃદયમાં ગમે તેમ માને, લોકમાં શાંતિ અભિલાષી મુનિઓએ પોતાની આત્મશુદ્ધિ સિદ્ધ કરવી જોઈએ. દુનિયા ગમે તે માને પણ ધર્માત્માએ તો પોતાના આત્માની શુદ્ધિ વૃદ્ધિ કરવી જોઈએ. આહાહા..! ઉત્તમ ક્ષમા શબ્દ છે ને? એકલી ક્ષમા નહિ. સમ્યગ્દર્શન સહિત તે ઉત્તમ ક્ષમા (છે). આહાહા..! એ મુનિનો ધર્મ છે. સાચા સંત જેને અંતર સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, શાંતિ.. શાંતિ.. શાંતિ પ્રગટ થઈ છે એને આવા પ્રસંગમાં અશાંતિનો ક્રોધ ન હોય, એમ કહે છે. આહાહા..!

દુર્જન મનુષ્ય મારા દોષો જાહેર કરી સુખી થાઓ. આહાહા..! ધર્માત્મા એમ વિચારે છે. દુર્જનો દોષો દેખી સુખી થાઓ, પ્રભુ! આહાહા..! ધનનો અભિલાષી મનુષ્ય મારું સર્વસ્વ ગ્રહણ કરીને સુખી થાઓ તો થાઓ. જો શત્રુ મારું જીવન ગ્રહણ કરીને સુખી થતો હોય, પ્રાણ લઈને સુખી થતો હોય તો થાઓ. આહાહા..! બીજા કોઈ મારું સ્થાન લઈને સુખી થતા હોય તો થાઓ. આહાહા..! અને જે મધ્યસ્થ છે-રાગદ્વેષ રહિત છે, એવા મધ્યસ્થ બની રહે. જે મધ્યસ્થ વીતરાગી છે તે એમાં રહો. આખું જગત અતિશય સુખનો અનુભવ કરો, પ્રભુ! અહીં તો કહે છે. આહાહા..! મારા નિમિત્તે કોઈપણ સંસારી પ્રાણીને કોઈપણ પ્રકારે દુઃખ ન થાય, એમ હું ઊંચા સ્વરે પોકારું છું, કહે છે. આહાહા..! જુઓ! વ્યાખ્યા.

હે મન! શું તું સંપૂર્ણ ત્રણ લોકમાં ચૂડામણિ સમાન એવા શ્રેષ્ઠ વીતરાગ જિનને નથી જાણતો. આહાહા..! સર્વજ્ઞ પરમાત્મા જગતમાં છે, એને પ્રભુ! તું નથી જાણતો? તારા હૃદયમાં એ સર્વજ્ઞ કેવા છે એ નથી બેઠું? આહાહા..! શું તં વીતરાગ કથિત ધર્મનો આશ્રય નથી લીધો? આહાહા..! પરમાનંદનો સાગર નાથ આત્મા, તેનો આશ્રય પ્રભુ! તં નથી લીધો? શું જનસમૂહ જડ અજ્ઞાની નથી? જગત તો અજ્ઞાની છે, ખબર છે. આહાહા..! જેથી તું મિથ્યાદષ્ટિ અને અજ્ઞાની દુષ્ટ પુરુષો દ્વારા કરવામાં આવેલા થોડાક ઉપદ્રવથી પણ વિચલિત

થઈને બાધા ઊપજે છે કે જે કર્મ આસ્રવનું કારણ છે. આહા...! દુનિયા સુખી થાઓ ગમે તે રીતે. મારા દોષ દેખીને, લૂંટીને-જીવન લૂંટીને, મારું સ્થાન લઈને સુખી થાઓ, બાપા! આહાહા...! એનું નામ અંદર ક્ષમા કહેવાય. આ ‘પદ્મનંદિ પંચવિંશતિ’ નવું આવ્યું છે ને?

હવે આપણે આ વેદ-વેદક. ભાવાર્થ :- ઝીણી વાત છે, પ્રભુ! આહાહા...! ‘વેદકભાવ અને વેદભાવને કાળભેદ છે.’ એટલે? કે, જે કોઈ પદાર્થને ઇચ્છે છે એવો જે વેદભાવ અને જ્યારે સામગ્રી આવે અને વેદવાયોગ્ય ભાવ, બેનો કાળભેદ છે. આહા...! શું કહ્યું ઇ? ‘વેદકભાવ અને વેદભાવને કાળભેદ છે. જ્યારે વેદકભાવ હોય છે...’ જ્યારે વેદવાયોગ્ય, ભોગવવાયોગ્ય સામગ્રી મળે અને ભાવ હોય છે ત્યારે પેલો વેદભાવ જે ઇચ્છા હતી તે હોતી નથી. આહાહા...! ઇચ્છા વખતે વેદક ને સામગ્રી આદિ વેદવાનો ભાવ હોતો નથી અને એ જ્યારે વેદવાનો કાળ આવે ત્યારે એ ઇચ્છા રહેતી નથી. આહાહા...!

‘જ્યારે વેદભાવ હોય છે ત્યારે વેદકભાવ હોતો નથી.’ ઇચ્છા હોય છે ત્યારે સામગ્રીને વેદવાનું હોતું નથી. આહા...! ‘જ્યારે વેદકભાવ...’ ભોગવવા યોગ્ય ‘આવે છે ત્યારે...’ પેલો ઇચ્છાફળી ભાવ ‘વિજ્ઞસી ગયો હોય છે;...’ સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...! આ પ્રશ્ન કર્યો હતો ને? ‘પુરષોત્તમભાઈ’એ કર્યો હતો. ‘ઉમરાળા’માં. અહીં આવવા પહેલા. પરિવર્તન કરવા પહેલા ‘ઉમરાળે’ (સંવત) ૧૯૮૧ના ફાગણ મહિનામાં પ્રશ્ન કર્યો હતો. આ ૨૧૬ ગાથાનો. એમાં (-સ્થાનકવાસીમાં) હતા ને ત્યારે? આહા...!

ભાઈ! ધર્માત્માને જેને આત્મજ્ઞાન અને અનુભવ છે એને ઇચ્છા-પરપદાર્થને ભોગવું એવી ઇચ્છા જ હોતી નથી. કેમકે ઇચ્છા જે છે તે કાળે તેને ભોગવવાના કાળમાં સામગ્રી નથી અને ભોગવવાની સામગ્રી આવે ત્યારે વેદવાની ઇચ્છા જે હતી તે ઇચ્છા રહેતી નથી. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? બેય ક્ષણે ક્ષણે નાશવાન છે. ઇચ્છા પણ નાશવાન છે અને વેદવાયોગ્યની સામગ્રી આવે એ પણ નાશવાન અને તેને વેદવાનો ભાવ એ પણ નાશવાન. આહાહા...! ‘સમયસાર’ ગજબ વાત છે. અત્યારે ભરતક્ષેત્રમાં અજોડ ‘સમયસાર’ છે. આહા...! ભગવાનની સાક્ષાત્ વાણી ત્રણ લોકના નાથ, એની વાણીના ભણકાર છે બધા. આહાહા...!

‘જ્યારે વેદકભાવ આવે છે ત્યારે વેદભાવ વિજ્ઞસી ગયો હોય છે;...’ ભોગવવાનો કાળ આવે ત્યારે ભોગવવાની જે ઇચ્છા હતી તે તો હોતી નથી. સમજાય છે આમાં? ‘વેદભાવ વિજ્ઞસી ગયો હોય છે;...’ જ્યારે વેદકભાવ આવે, ભોગવવાનો કાળ ત્યારે ઇચ્છા જે હતી એ ઇચ્છા તો રહેતી નથી. આહાહા...! ‘વેદકભાવ કોને વેદે? જ્યારે વેદભાવ આવે છે ત્યારે વેદકભાવ વિજ્ઞસી ગયો હોય છે;...’ વળી પાછી ઇચ્છા થાય ત્યારે વેદકભાવ હોતો નથી. ‘પછી વેદકભાવ વિના વેદને કોણ વેદે? આવી અવ્યવસ્થા જાણીને જ્ઞાની પોતે જાણનાર રહે છે;...’ આહાહા...! ઇચ્છા અને સામગ્રીનું ભોગવવું, બેનો મેળ નથી. માટે જ્ઞાની જ્ઞાતાપણે (રહે છે). આહા...! જ્ઞાનીને ઇચ્છા થાય એ તો નબળાઈનું કામ છે. એ ઇચ્છા ભોગવવાની

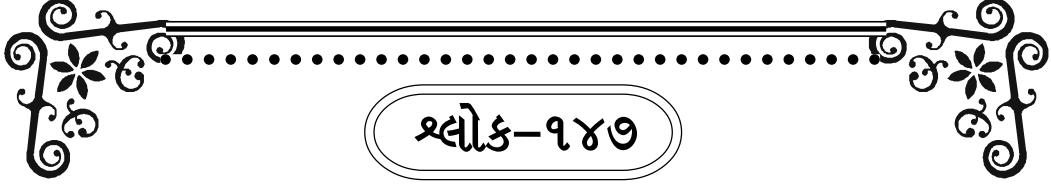
ચીજ મળે અને ભોગવું એમ નથી. સમજાય છે કાંઈ? એ ઇચ્છાને પણ અંતર આત્માના આનંદ ને જ્ઞાતા દ્વારા જાણે છે. તેથી તેને એ ઇચ્છા કે, આને ભોગવું, એવી ઇચ્છા તેને હોતી નથી. આહાહા..!

‘અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે—આત્મા તો નિત્ય છે તેથી તે બન્ને ભાવોને વેદી શકે છે;...’ ઇચ્છા થઈ અને પછી વેદવાયોગ્ય વસ્તુ થઈ તો બેયને નિત્ય છે તો કરી શકે છે, એમ શિષ્યનો પ્રશ્ન છે. આહાહા..! ‘તો પછી જ્ઞાની વાંછા કેમ ન કરે?’ બહુ વાત ઝીણી. ‘તેનું સમાધાન :- વેદ-વેદક ભાવો વિભાવભાવો છે;...’ ઇચ્છા થવી અને ભોગવવાનો કાળ આવે એ પણ સામગ્રી અને એનો રાગ, એ બધું નાશવાન છે. આહાહા..! ધર્મી જેને ધ્રુવ ચિદાનંદ પ્રભુ, આનંદનો સાગર જેને દૃષ્ટિમાં આવ્યો છે, એને એ ભોગવવાની ઇચ્છા અને ભોગવવાનો ભાવ, બેય હોતા નથી. આહાહા..! આવું (છે). તે વેદકભાવ વિભાવ છે, ‘સ્વભાવભાવ નથી, તેથી તેઓ વિનાશિક છે; માટે વાંછા કરનારો એવો વેદભાવ...’ જોયું? ઇચ્છા થાય કે, આ નહિ. એ વાંછા કરનારો એવો વેદભાવ જ્યાં આવે ‘ત્યાં સુધીમાં વેદકભાવ નાશ પામી જાય છે;...’ ભોગવવા યોગ્ય ભાવ છે એ તો નાશ પામે. ‘અને બીજો વેદકભાવ આવે (ભોગવવા યોગ્ય) ત્યાં સુધીમાં વેદભાવ નાશ પામી જાય છે;...’ ભોગવવાનો બીજો ભાવ આવે ત્યાં (સુધીમાં) પેલી જે ઇચ્છા છે—વેદભાવ, એનો નાશ થઈ જાય. ‘એ રીતે વાંછિત ભોગ તો થતો નથી.’ ઇચ્છાવાળો વાંછિત ભોગ સામગ્રી એને મળતી નથી તેથી વાંછિત ભોગ ભોગવાતો નથી. આહાહા..!

લ્યો, આ ક્ષમાને દિ’ પહેલું આ આવ્યું. પર્યુષણ છે ને? આત્માની સેવા કરવી, ઉપાસના (કરવી) એનું નામ પર્યુષણ છે. ભગવાનઆત્મા જ્ઞાન ને આનંદનો સાગર પ્રભુ, તેનામાં સન્મુખ થઈને તેની સેવા કરવી, તેમાં એકાગ્ર થવું એ પર્યુષણનું કર્તવ્ય છે. આહાહા..!

‘એ રીતે વાંછિત ભોગ તો થતો નથી.’ ઇચ્છાવાળી સામગ્રી હોતી નથી અને સામગ્રી હોય, આવે ત્યારે બીજી ઇચ્છા થઈ જાય. આહાહા..! ‘તેથી જ્ઞાની નિષ્કળ વાંછા કેમ કરે?’ જરી અટપટી વાત છે. ટૂંકી તો આ વાત છે કે, જેને ભોગવવાને ઇચ્છે ત્યારે એ ભોગ હોતો નથી, જો હોય તો ઇચ્છા કેમ રહે? અને ઇચ્છા વખતે ભોગવવાની સામગ્રી કે ભોગવવાનો ભાવ અને ભોગવવાનો ભાવ જ્યારે આવે ત્યારે ઓલી વેદનો ઇચ્છાનો કાળ રહેતો નથી. આહાહા..! છે ઝીણું, ભાઈ! આ તો ‘સમયસાર’ છે. પરમાત્માની દિવ્યધ્વનિ. આહાહા..!

‘જ્યાં મનોવાંછિત વેદાતું નથી...’ આહાહા..! મનમાં જે ઇચ્છા આવે એ વસ્તુને વેદાતી નથી. ‘વાંછા કરવી તે અજ્ઞાન છે.’ માટે તે ભોગવવાની ભાવના—ઇચ્છા કરવી એ અજ્ઞાન છે. સમજાણું આમાં? એનો શ્લોક.

શ્લોક-૧૪૭

(સ્વાગતા)

વેદ્યવેદકવિભાવચલત્વાદ્
વેદ્યતે ન ખલુ કાંક્ષિતમેવ ।
તેન કાંક્ષતિ ન કિઞ્ચન વિદ્વાન્
સર્વતોઽપ્યતિવિરક્તિમુપૈતિ ॥૧૪૭॥

હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :- [વેદ્ય-વેદક-વિભાવ-ચલત્વાત્] વેદ્ય-વેદકરૂપ વિભાવભાવોનું ચળપણું (અસ્થિરપણું) હોવાથી [ખલુ] ખરેખર [કાંક્ષિતમ્ એવ વેદ્યતે ન] વાંછિત વેદ્યતું નથી; [તેન] માટે [વિદ્વાન્ કિઞ્ચન કાંક્ષતિ ન] જ્ઞાની કાંઈ પણ વાંછતો નથી; [સર્વતઃ અપિ અતિવિરક્તિમ્ ઉપૈતિ] સર્વ પ્રત્યે અતિ વિરક્તપણાને (વૈરાગ્યભાવને) પામે છે.

ભાવાર્થ :- અનુભવગોચર જે વેદ્ય-વેદક વિભાવો તેમને કાળભેદ છે, તેમનો મેળાપ નથી (કારણ કે તેઓ કર્મના નિમિત્તે થતા હોવાથી અસ્થિર છે); માટે જ્ઞાની આગામી કાળ સંબંધી વાંછા શા માટે કરે ? ૧૪૭.

શ્લોક-૧૪૭ ઉપર પ્રવચન

(સ્વાગતા)

વેદ્યવેદકવિભાવચલત્વાદ્
વેદ્યતે ન ખલુ કાંક્ષિતમેવ ।
તેન કાંક્ષતિ ન કિઞ્ચન વિદ્વાન્
સર્વતોઽપ્યતિવિરક્તિમુપૈતિ ॥૧૪૭॥

[વેદ્ય-વેદક-વિભાવ-ચલત્વાત્] વેદ્ય નામ કાંક્ષિત ભાવ અને વેદક નામ ભોગવવા યોગ્ય સામગ્રી અને એ વખતનો ભોગવટાનો ભાવ. એ 'વિભાવભાવોનું ચળપણું (અસ્થિરપણું) હોવાથી...' આહાહા...! જેને અતીન્દ્રિય આનંદનો અનુભવ અને ભોગવટો છે એને આવી

ઇચ્છા અને ભોગવવાના ભાવનો મેળ નથી એટલે ઇચ્છા કેમ કરે? આહાહા...! એ ઇચ્છા અજ્ઞાનભાવ છે. એ પહેલું આવી ગયું છે ને? ‘નિર્જરા અધિકાર’. એ અજ્ઞાનભાવ છે, એ જ્ઞાનભાવવાળો ભગવાન એ અજ્ઞાનભાવને કેમ કરે? આહાહા...! નબળાઈની ઇચ્છા આવે છે ઇ ઇચ્છા, ભવિષ્યને ભોગવું એમ નથી. એ તો વર્તમાનમાં નબળાઈની ઇચ્છા થઈ તેને જાણે છે. આહાહા...! આમ તો એમેય આવ્યું કે, જ્ઞાનીને એવો રાગ આવે અને ઇલાજ પણ કરે. આવ્યું હતું ને? ઇ ઇલાજ કરે એનો અર્થ કે એની વૃત્તિ રાગ આવ્યો, દૂર થતો નથી એટલી વીતરાગતા પ્રગટ નથી થતી. એથી તેને રાગ આવે એને ઇલાજ કરે. આહાહા...! પણ તે ઇલાજ અને રાગ, બેયને ઇ જાણનાર રહે છે. આહાહા...! અરે...! વીતરાગ માર્ગ તો જુઓ! આહાહા...! દિગંબર સંતોની શૈલી તો જુઓ! આહાહા...!

ભેદજ્ઞાનના, પરથી ભિન્ન, એના ભાનવાળાની વાતું છે અહીં તો. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? જેણે પરથી ભિન્ન પાડીને ભગવાનને જોયો છે અને જેને રાગની એકતાબુદ્ધિના ભૂક્કા ઉડાવી દીધા છે. આહાહા...! એવા ધર્મીને વાંછિત ભોગવાતું નથી માટે વાંછા કેમ હોય? શું કહ્યું સમજાણું કાંઈ? જે ઇચ્છા થાય ત્યારે એ ભોગવવાની વસ્તુ નથી અને ભોગવવાની વસ્તુ આવે ત્યારે ઓલી ઇચ્છા રહેતી નથી. માટે તે વાંછિત ભોગવાતું નથી માટે વાંછા કેમ કરે? એ ‘સુમનભાઈ’ આ બધું આવું આકરું છે. ન્યાં ઘરે સમજાય એવું નથી ત્યાં. ૨૧૬ ગાથા. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- હોશિયાર માણસ હોય એ ન સમજી જાય?

ઉત્તર :- હોશિયાર કોને કહેવા? પૈસા મળે ન્યાંની બહારની હોશિયારી કહેવાય. અજ્ઞાનની (હોશિયારી). આહાહા...!

ચૈતન્ય ભગવાન આનંદનો સાગર, એની જેને દષ્ટિ અને વેદન થયા એ જીવ ‘વાંછિત વેદાતું નથી; માટે...’ વાંછા કરતો નથી. આ એનો સાર છે. સમજાણું કાંઈ? કેમકે ધર્મીને તો ઇચ્છા અને સામગ્રી બેય નાશવાન છે. આહાહા...! તે નાશવાનની, અવિનાશીના આશ્રયવાળા ધર્મીને નાશવાનની ઇચ્છા કેમ હોય? આહાહા...! અવિનાશી ભગવાન નિત્યાનંદ પ્રભુ, આહાહા...! એના પડખે ચડી ગયો છે, એને આ નાશવાન ઇચ્છા અને એનું ભોગવવું એ ભાવ કેમ હોય? ‘કાંતિભાઈ’ આવી વાતું છે, સાંભળી નથી ન્યાં. ઇ કહે છે ને, ઇ કહે છે, ભાઈ! સાંભળવા મળતી નથી. વાત તો એવી છે, બાપા! આહા...! શું કહીએ? આહાહા...!

વીતરાગ પરમાત્મા, એનો પોકાર છે કે, પ્રભુ! તું ઉત્તમ ક્ષમા કર. એટલે કે આ વેદનને વેદ તો તને ઉત્તમ ક્ષમા પ્રગટ થશે. આત્મા વેદાવાયોગ્ય છે તેને વેદ. આ ઇચ્છા અને વેદાવાયોગ્ય વસ્તુ, એ તારી નથી. સમજાણું કાંઈ? ભગવાનઆત્મા જ વેદક છે અને વેદ છે. પોતે જ વેદાવાયોગ્ય અને વેદક પોતે જ છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? ભગવાન આનંદસ્વરૂપ પ્રભુ! અતીન્દ્રિય આનંદથી છલોછલ પ્રભુ ભર્યો છે, એના જેને ભણકાર પડખે

ચડીને વાગ્યા છે, આવ્યા છે. આહાહા...! એવા ધર્મીને વાંછા અને વાંછાને ભોગવવાનો કાળ એને મેળ નથી, તેથી તે વાંછા કેમ કરે? સમજાય છે કાંઈ? નબળાઈની ઇચ્છા આવે એ જુદી વસ્તુ છે અને વાંછા ભોગવવું, એની વાંછા આવવી એ જુદી ચીજ છે. આહાહા...! શું કહ્યું?

નબળાઈની રાગની વૃત્તિ ઉઠે એ તો એક નબળાઈને કારણે પણ એ વૃત્તિમાં ભવિષ્યની ચીજને ભોગવું એવી વૃત્તિ એમાં નથી. આહાહા...! અહીં તો જેને ઇચ્છા થાય ત્યારે ભોગવવાની સામગ્રી ન હોય અને ભોગવવાની સામગ્રી આવે ત્યારે ઇચ્છા ન હોય. એવી અવસ્થાનો મેળ ક્યાંય નથી. તેથી જે ભગવાનઆત્મા વેદાવા યોગ્ય અને વેદક પોતે જ છે. આહાહા...! વેદાવાને લાયક અને વેદન કરનાર એ પોતે જ છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? ઝીણી વાત છે, ભાઈ! આ તો અપૂર્વ વાત છે. એમાં આ તો પર્યુષણના દિવસ. આહાહા...! આખો સંસાર ભૂલી ગયા અને ભગવાનને સંભાર્યા. આહા...! વીતરાગ સ્વરૂપી પ્રભુ, એના જેને સ્મરણ આવ્યા, અનુભવ તો હતો પણ પાછું સ્મરણ-યાદ આવ્યું, આહાહા...! ત્યારે તેના વેદનમાં આત્માનો આનંદ વેદાય અને વેદાવા લાયક પણ પોતે અને વેદનારો પણ પોતે. આહાહા...! એને વાંછા અને વાંછાનો ભોગવવાનો સમય, બેનો મેળ નથી એને એ કેમ ઇચ્છે? એ તો અજ્ઞાનભાવ છે. આહાહા...! કઈ પદ્ધતિ છે? જૈનધર્મની કઈ પદ્ધતિ છે એ કોઈ અલૌકિક છે, બાપુ! આહાહા...!

એ અહીં કહે છે, ‘વેદ-વેદકરૂપ વિભાવભાવોનું ચળપણું (અસ્થિરપણું) હોવાથી ખરેખર...’ [કાંક્ષિતમ્ એવ વેદ્યતે ના] ‘વાંક્ષિત વેદાતું નથી;...’ જેની ઇચ્છા છે તે કાળે તે વસ્તુ વેદાતી નથી. આહાહા...! તે કાળે એ વસ્તુ નથી. ‘વાંક્ષિત વેદાતું નથી; માટે...’ ‘વિદ્વાન’ આહાહા...! છે આ વિદ્વાન કહ્યું ને? ભાઈ, ‘લાલચંદભાઈ’! એ વિદ્વાન, બાપા! આહા...! દુનિયાના જાણપણા હોય ન હોય, અરે...! શાસ્ત્રના પણ વિશેષ જાણપણા હોય ન હોય એની સાથે કાંઈ (સંબંધ નથી). આહાહા...! વિદ્વાન તો એને પરમાત્મા કહે છે, ભગવાનઆત્મા રાગથી રહિત પૂર્ણાનંદનો નાથ જેને વેદનમાં આવ્યો, એવો વિદ્વાન પરની ઇચ્છા કેમ કરે? આહાહા...! આ વિદ્વાન. આ મોટા પંડિતોના નામ ધરાવે પણ સમ્યગ્દર્શન ને વેદન નથી તે વિદ્વાન નથી. આહાહા...! ભાષા જુઓને!

વિદ્વાન એટલે જ્ઞાની, વિદ્વાન એટલે સમ્યગ્દષ્ટિ, વિદ્વાન એટલે ધર્માત્મા. આહાહા...! ‘કિંચન કાંક્ષતિ ન’ ‘જ્ઞાની કાંઈ પણ વાંછતો નથી;...’ આહાહા...! સ્વર્ગ ગતિ મળે કે આ ગતિ મળે, પણ એ કાંઈ વાંછતો નથી. આહાહા...! જેને ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ સામાન્ય જેનો સ્વભાવ છે તેમાં જેની દષ્ટિ પડી, આહાહા...! ધ્રુવ, ધ્યાનમાં જ્યાં ધ્રુવ આવ્યો, ધ્યાનની પર્યાયમાં ધ્રુવ જ્યાં આવ્યો, એ ધીરજથી.. આહાહા...! એ અનુભવની ધુણી ધખાવે. આહાહા...! ઓલા બોલ કહ્યા હતા ને? તેર બોલ કહ્યા હતા. આવ્યા ત્યારે આવ્યા, પછી અત્યારે યાદેય

ન હોય. આહાહા...! ધીરજથી ધ્રુવની ધુણી ધખાવ. તેને ધર્મી ધર્મ ધુરંધર કહે છે. આહાહા...! બાકી બધી રાગની ક્રિયા ને આ ને તે ને એ બધા ધર્મી નથી. આહાહા...! ઝીણું, બાપુ! આહાહા...!

ભગવાન! તારી મહિમાનો પાર નથી, પ્રભુ! આહાહા...! તારી મહિમા પૂર્ણ સર્વજ્ઞ પણ કહી શકે નહિ. ‘જે સ્વરૂપ સર્વજ્ઞ દીઠું જ્ઞાનમાં, જે સ્વરૂપ સર્વજ્ઞ દીઠું જ્ઞાનમાં’ એમ કેમ લીધું છે? શ્રુતજ્ઞાની છે, દેખે છે પણ એ પ્રદેશને દેખતો નથી અને સર્વજ્ઞ છે એ તો બધું પૂર્ણ દેખે છે. અસંખ્ય પ્રદેશ અનંત ગુણ પ્રત્યક્ષ બધું ભાળે છે. ‘જે સ્વરૂપ સર્વજ્ઞ દીઠું જ્ઞાનમાં, કહી શક્યા નહિ તે પણ શ્રી ભગવાન જો’ અપેક્ષાથી કહ્યું છે. પાંચમી ગાથામાં તો પૂર્ણ કહ્યું, એમ પણ આવે છે. ‘સમયસાર’ની પાંચમી ગાથા. બધું કહ્યું એમેય આવે છે. અહીં એ પૂર્ણ નથી કહ્યું એ અપેક્ષાએ (વાત છે). કારણ કે જેટલું જાણવામાં આવે એનાથી અનંતમે ભાગે કથનમાં આવે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- ઇ કથનનો અનંતમો ભાગ ગણધર પકડે.

ઉત્તર :- તે સ્વરૂપને સર્વજ્ઞ વાણી તે શું કહે? અન્ય વાણી તે શું કહે? સર્વજ્ઞ ન કહે તો તે સ્વરૂપને અન્ય વાણી શું કહે? ‘અનુભવગોચર માત્ર રહ્યું તે જ્ઞાન જો, અપૂર્વ અવસર એવો ક્યારે આવશે?’ સર્વજ્ઞપણાની દશા મને ક્યારે પ્રગટશે? એ વાત કહે છે. આટલી દશાએ મને સંતોષ નથી. આહાહા...! સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન ને સ્વરૂપની સ્થિરતાનો અંશ આવ્યો એટલે સંતોષ નથી. આહાહા...! મારો નાથ પૂર્ણ મને પર્યાયમાં અનુભવમાં આવે એવી જે સર્વજ્ઞ દશા, અપૂર્વ અવસર ક્યારે આવશે? આહા...! ત્યારે અમારે ન્યા એની ટીકા કરતા હતા કે, અપૂર્વ અવસર, મુનિપણું લ્યે તો કોણ ના પાડતું હતું? અપૂર્વ અવસર ક્યારે આવશે? ક્યારે આવશે? એમ કહેતા. (સંવત) ૧૯૮૦ની સાલમાં. અરે...! ભગવાન! તને મુનિપણું કોને કહેવું ઇ તને (ક્યાં ખબર છે?) એમ કરીને મશ્કરી કરતા હતા. ‘બાહ્યાંતર નિર્ગથ જો’ આવે છે ને પહેલું? બાહ્ય નિર્ગથ થાવું હોય, મુનિ થાવું હોય તો કોણ રોકતું હતું એને? મુનિ એટલે આ માને એવા. અરે...! ભાઈ! ભાવમુનિપણું કોઈ અલૌકિક ચીજ છે. આહા...! એની ભાવના ભાવી છે. ત્યારે એની ટીકા કરી કે, ભાવના લેવાની તાકાત નથી. આ મુનિપણું અમે લઈને બેઠા. તમે મુનિપણું ન લઈ શકો? પણ મુનિપણું હતું કે દિ’ તારે? હું? ગૃહીત મિથ્યાત્વ છે. અરે...રે...! શું થાય?

‘જ્ઞાની કાંઈ પણ વાંછતો નથી;...’ ‘સર્વતઃ અપિ’ એટલે સર્વતઃ પણ ‘અતિવિરક્તિમ્ ઉપૈતિ’ ‘સર્વ પ્રત્યે અતિ વિરક્તપણાને...’ આહાહા...! ધર્મી તો સર્વત્ર અતિ વિરક્ત નામ વૈરાગ્યપણાને પામે છે. આહાહા...! ગમે તેના પ્રસંગમાં એ તો વૈરાગ્યપણાને પામે છે. આહાહા...! પરથી ધર્માત્મા ઉદાસ છે. જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય શક્તિ બે સાથે પ્રગટેલી હોય છે. આહાહા...! પહેલું ઇ આવી ગયું ને? પહેલી ગાથામાં દ્રવ્યનિર્જરા, બીજી ગાથામાં ભાવનિર્જરા. પછી કહ્યું

કે જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય બે શક્તિ (છે).

પૂર્ણ પ્રભુ પરમાત્મા, એનું અંદર જ્ઞાન અને પુણ્ય ને પાપના વિકલ્પથી વિરક્ત એવો વૈરાગ્ય. આહાહા...! વૈરાગ્ય એટલે આ બાયડી, છોકરા છોકરા એ નહિ. એ ગ્રહણત્યાગ પ્રભુમાં છે જ નહિ. આહાહા...! પણ અહીંયાં તો એમ કહ્યું.. આહાહા...! રાગનો ત્યાગ. એટલે પુણ્ય-પાપના ભાવનું વિરક્તપણું જે હતું, રક્તપણું હતું એ વિરક્ત થઈ ગયો, એનું નામ વૈરાગ્ય છે. આહાહા...! ‘પુણ્ય-પાપ અધિકાર’માં આવે છે. શુભ ને અશુભ બેય ભાવથી વિરક્ત છે. રક્ત હતો ત્યાં મિથ્યાદષ્ટિ હતો. આહાહા...! વિરક્ત છે તે જ્ઞાની વૈરાગી છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આહાહા...!

‘સર્વ પ્રત્યે...’ આહાહા...! ‘અતિ વિરક્તપણાને પામે છે.’ આહાહા...! એક પ્રસંગ નાટકમાં જોયો હતો. ઘણા વર્ષની વાત છે-(સંવત) ૧૯૬૮-૬૯. એ લોકોમાં ‘ધ્રુવ’ આવે છે ને? ધ્રુવ ને પ્રહ્લાદ. એ ધ્રુવ હતો રાજકુમાર. પછી એની માતા મરી ગયેલા એટલે એનો બાપ બીજી પરણેલો પણ પોતે સાધુ થયો. અન્યમતિનો બાવો. ‘ભાવનગર’ થિયેટરમાં જોયેલું. એ ૧૯૬૮ની સાલ. ૬૭ વર્ષ થયા. ત્યાં થિયેટર છે. ત્યારે એ ‘ધ્રુવ’ આમ લાપી હોય છે ને આમ બેઠકની? હવે એને દેવીઓ ચળાવવા આવે છે. નાટકમાં આમ લીલા પડદા હોય, વનસ્પતિ દેખાય ને આમ વન જેવું? ‘ભાવનગર’ની વાત છે. ન્યાં બહાર થિયેટર છે. પછી દેવીઓ આવે છે અને લલચાવે છે કે, હે રાજન્ પુત્ર! આ જુઓ અમારા શરીર સુંદર માખણ જેવા, આવા અમારા ગાલ, અમારા શરીર આવા, હાથ આવા, પગ આવા. પછી ‘ધ્રુવ’ કહે છે, ‘માતા! મારે શરીર એકાદ ધારણ કરવાનું હોય તો તારી કુંખે આવીશ, બાકી બીજી વાત નથી.’ ‘કાંતિભાઈ’ આ તમારા ‘ભાવનગર’માં સાંભળેલું, તે દિ’ ૧૯૬૮. થિયેટરમાં એવા વૈરાગ્યના પહેલા નાટક બહુ હતા. એટલે વૈરાગ્યનું જોવાનું (બને), નિવૃત્તિ ઘણી એટલે જોવા જતા. ‘નરસિંહ મહેતા’નું, ‘મીરાબાઈ’નું, ‘અનુસૂયા’ના આવા નાટકો ઘણા જોયેલા. આહાહા...!

એ ‘ધ્રુવ’ કહે છે, પડદામાં આમ મોટું વન (હતું). પડદા હોય ને આમ લીલા? અને આમ ઊંડે વનમાં બેઠેલો. દેવીઓ ઉપરથી ઉતરે છે. બે ઓલી હોય સૂતર, દોરડા અને એક પાટીયું હોય એમાં પગ મૂકેલો હોય. બે બાજુથી ઉતરે છે અને લલચાવે છે. આહાહા...! તે દિ’ સાંભળ્યું ત્યારે (એમ થયું) વાહ! ‘માતા! મારે જો શરીર ધારણ કરવાનું હશે, એકાદ ભવ (તો) તારી કુંખે આવીશ, માતા! બીજી વાત રહેવા દે.’ આહાહા...! એવું તો અન્યમતિમાં નાટકમાં પાડતા. આહાહા...!

અહીં કહે છે કે, વૈરાગી ધર્માત્માને ‘સર્વ પ્રત્યે અતિ વિરક્તપણાને (વૈરાગ્યભાવને) પામે છે.’ આહાહા...! એ ઇન્દ્રના ઇન્દ્રાસનો પણ જેને વૈરાગ્ય ઉપજાવે છે. આહાહા...! આ નહિ, આ નહિ, આ બધી હોળી સળગે છે. અરે...! મારી ચીજ નહિ. મારામાં તો આનંદનો

ભંડાર ભર્યો પ્રભુ! આહાહા...! એની ધીખતી ધૂણીમાં રહેનારો હું. આહાહા...! ચક્રવર્તીના રાજ ઉપરથી પણ વૈરાગ્ય હોય છે. સમજાય છે કાંઈ? એને નિર્જરા થાય છે, એમ અહીંયાં કહેવું છે. એને પૂર્વના કર્મ આવે ઇ ખરી જાય છે. આહાહા...! આમ કહે કે, અપવાસ કરે તપ કહેવાય, તપ કરે એને નિર્જરા કહેવાય. બધી ગપ્પું છે, સાંભળને! એ અપવાસ અપવાસ છે, ઉપવાસ નથી. ઉપવાસ તો ભગવાન આનંદનો નાથ એના ઉપ નામ સમીપમાં જઈને અંદર વસવું (તે ઉપવાસ છે). આહાહા...! એવા ઉપવાસને અહીંયાં નિર્જરાનું કારણ કહે છે. આ તો બધી લાંઘણું છે. પાપાનુબંધી પુણ્ય બાંધે. આહાહા...!

અહીં એ કહે છે, ભાવાર્થ :- ‘અનુભવગોચર જે વેદ-વેદક વિભાવો તેમને કાળભેદ છે,...’ ઇચ્છા અને વેદાવાનો ભાવ બેને કાળભેદ છે. આહાહા...! ‘તેમનો મેળાપ નથી...’ ઇચ્છાના કાળને અને ભોગવવાના કાળને મેળ નથી. આહાહા...! ‘(કારણ કે તેઓ કર્મના નિમિત્તે થતા હોવાથી અસ્થિર છે);...’ આહા...! ઇચ્છા પણ કર્મના નિમિત્તથી અસ્થિર અને સામગ્રી મળવી એ પણ કર્મના નિમિત્તથી અસ્થિર. ‘માટે જ્ઞાની આગામી કાળ સંબંધી વાંછા શા માટે કરે?’ આહાહા...! ભવિષ્યના ભોગોની વાંછા પરમાત્મા વૈરાગી કેમ કરે? આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? બહુ વાતું એવી છે, બાપુ! આહાહા...!

અરેરે! જેના ઉપર જીવને અત્યંત પ્રેમ છે એવું આ શરીર ખરેખર કેવળ વેદનાની મૂર્તિ છે. શ્રી કુંદકુંદ્યાયદેવ ભાવપાહુડમાં કહે છે : એક તસુમાં ૮૬ રોગ તો આખા શરીરમાં કેટલા ? વિચાર તો કર પ્રભુ! —આ શરીર તો જડ છે, વેદનાની મૂર્તિ છે. ભગવાન જ્ઞાયક આત્મા આનંદની મૂર્તિ છે, ચૈતન્યચમત્કારથી ભરપૂર મહાપ્રભુ છે કે જેની પૂર્ણ પર્યાય પ્રગટ થતાં ત્રણકાળ ને ત્રણલોકને યુગપદ દેખે. એવી અનંતી પૂર્ણ પર્યાયની તાકાતનો પુંજ એવો જ્ઞાનગુણ, એવી અનંતી શ્રદ્ધાપર્યાયની તાકાતનો પિંડ એવો શ્રદ્ધાગુણ, એવી અનંતી સ્થિરતાપર્યાયની તાકાતનું દળ એવો ચારિત્રગુણ, પૂર્ણ આનંદની પર્યાયનું ધ્રુવ તળ એવો આનંદગુણ—આવા અનંત—અનંત ગુણો પરિપૂર્ણ તાકાત સહિત અંદર ભગવાન આત્મામાં પડ્યા છે. અહા! આ પરિપૂર્ણ દ્રવ્યસ્વભાવના અવલંબનથી કેવળજ્ઞાન આદિ પરિપૂર્ણ પર્યાય પ્રગટ થશે, મોક્ષમાર્ગ કે જે અપૂર્ણ પર્યાય છે તેના આશ્રયે પણ પરિપૂર્ણ પર્યાય પ્રગટ નહિ થાય. પૂર્ણ જ્ઞાનાનંદની શીતળ પાટ—ધ્રુવ દ્રવ્યસ્વભાવ—અંદર સદા વિદ્યમાન છે, તેનો આશ્રય કરીશ તો સમ્યગ્દર્શન થશે, તેનો ઉગ્ર આશ્રય કરીશ તો ચારિત્ર થશે અને તેના પૂર્ણ આશ્રયથી કેવળજ્ઞાન આદિની પૂર્ણ દશા પ્રગટ થશે. છૂટવાનો માર્ગ આવો છે ભાઈ!

આત્મધર્મ અંક-૫, જાન્યુઆરી-૨૦૦૮

ગાથા-૨૧૭

તથાહિ -

બંધુવભોગણિમિત્તે અજ્ઞવસાણોદયસુ ણાણિસ્સ ।
 સંસારદેહવિસયસુ ણેવ ઉપ્પજ્જદે રાગો ॥૨૧૭॥
 બન્ધોપભોગણિમિત્તેષુ અધ્યવસાનોદયેષુ જ્ઞાનિનઃ ।
 સંસારદેહવિષયેષુ નૈવોત્પદ્યતે રાગઃ ॥૨૧૭॥

ઇહ ચલ્વધ્યવસાનોદયાઃ કતરેઽપિ સંસારવિષયાઃ, કતરેઽપિ શરીરવિષયાઃ । તત્ર યતરે
 સંસારવિષયાઃ તતરે બન્ધનિમિત્તાઃ, યતરે શરીરવિષયાસ્તરે તૂપભોગણિમિત્તાઃ । યતરે બન્ધનિમિત્તાસ્તરે
 રાગદ્વેષમોહાદ્યાઃ, યતરે તૂપભોગણિમિત્તાસ્તરે સુખદુઃખાદ્યાઃ । અથામીષુ સર્વેષ્વપિ જ્ઞાનિનો
 નાસ્તિ રાગઃ, નાનાદ્રવ્યસ્વભાવત્વેન ટટ્કોત્કીર્ણૈકજ્ઞાયકભાવસ્યભાવસ્ય તસ્ય તત્પ્રતિષેધાત્ ।

એ રીતે જ્ઞાનીને સર્વ ઉપભોગો પ્રત્યે વૈરાગ્ય છે એમ હવે કહે છે :-

સંસારદેહસંબંધી ને બંધોપભોગણિમિત્ત જે,
 તે સર્વ અધ્યવસાનઉદયે રાગ થાય ન જ્ઞાનીને. ૨૧૭.

ગાથાર્થ :- [બન્ધોપભોગણિમિત્તેષુ] બંધ અને ઉપભોગનાં નિમિત્ત એવા [સંસારદેહવિષયેષુ]
 સંસારસંબંધી અને દેહસંબંધી [અધ્યવસાનોદયેષુ] અધ્યવસાનના ઉદયોમાં [જ્ઞાનિનઃ]
 જ્ઞાનિને [રાગઃ] રાગ [ન એવ ઉત્પદ્યતે] ઊપજતો જ નથી.

ટીકા :- આ લોકમાં જે અધ્યવસાનના ઉદયો છે તેઓ કેટલાક તો સંસારસંબંધી છે
 અને કેટલાક શરીરસંબંધી છે. તેમાં, જેટલા સંસારસંબંધી છે તેટલા બંધનનાં નિમિત્ત છે
 અને જેટલા શરીરસંબંધી છે તેટલા ઉપભોગનાં નિમિત્ત છે. જેટલા બંધનનાં નિમિત્ત છે તેટલા
 તો રાગદ્વેષમોહાદિક છે અને જેટલા ઉપભોગનાં નિમિત્ત છે તેટલા સુખદુઃખાદિક છે. આ
 બધાયમાં જ્ઞાનીને રાગ નથી; કારણ કે તેઓ બધાય નાના દ્રવ્યોના સ્વભાવ હોવાથી, ટંકોત્કીર્ણ
 એક જ્ઞાયકભાવ જેનો સ્વભાવ છે એવા જ્ઞાનીને તેમનો નિષેધ છે.

ભાવાર્થ :- જે અધ્યવસાનના ઉદયો સંસાર સંબંધી છે અને બંધનનાં નિમિત્ત છે તેઓ
 તો રાગ, દ્વેષ, મોહ ઇત્યાદિ છે તથા જે અધ્યવસાનના ઉદયો દેહ સંબંધી છે અને ઉપભોગનાં
 નિમિત્ત છે તેઓ સુખ, દુઃખ ઇત્યાદિ છે. તે બધાય (અધ્યવસાનના ઉદયો), નાના દ્રવ્યોના

(અર્થાત્ પુદ્ગલદ્રવ્ય અને જીવદ્રવ્ય કે જેઓ સંયોગરૂપે છે તેમના) સ્વભાવ છે; જ્ઞાનીનો તો એક જ્ઞાયકસ્વભાવ છે. માટે જ્ઞાનીને તેમનો નિષેધ છે; તેથી જ્ઞાનીને તેમના પ્રત્યે રાગ-પ્રીતિ નથી. પરદ્રવ્ય, પરભાવ સંસારમાં ભ્રમણનાં કારણ છે; તેમના પ્રત્યે પ્રીતિ કરે તો જ્ઞાની શાનો ?

ગાથા-૨૧૭ ઉપર પ્રવચન

‘એ રીતે જ્ઞાનીને..’ જ્યાં નિધાન આત્માના જણાણ.. આહાહા..! જેના વલણ ફરી ગયા છે, રાગ ને નિમિત્ત ઉપર ને પર્યાય ઉપર વલણ હતું એ વલણ ઝુકાવ્યું ધ્રુવમાં. આહાહા..! જે વલણને-પર્યાયને ધ્રુવમાં લઈ ગયો. એવા ધર્માત્માને ‘સર્વ ઉપભોગો પ્રત્યે વૈરાગ્ય છે એમ હવે કહે છે :-’ આહાહા..! ૨૧૭.

વંધુવભોગણિમિત્તે અજ્ઞવસાણોદયસુ ણાણિસ્સ ।
સંસારદેહવિસયસુ ણેવ ઉપ્પજ્જદે રાગો ।।૨૧૭।।
સંસારદેહસંબંધી ને બંધોપભોગણિમિત્ત જે,
તે સર્વ અધ્યવસાનઉદયે રાગ થાય ન જ્ઞાનીને. ૨૧૭.

ટીકા :- ‘આ લોકમાં જે અધ્યવસાનના ઉદયો છે...’ વિકારી ભાવ ‘તેઓ તો કેટલાક સંસારસંબંધી છે...’ સંસાર સંબંધી કેટલાક વિકારી ભાવ હોય છે. ‘કેટલાક શરીરસંબંધી છે.’ શરીરને મેળવું ને શરીરને આમ કરું, એવા હોય છે. ‘તેમાં જેટલા સંસારસંબંધી છે તેટલા બંધના નિમિત્ત છે...’ આહાહા..! ‘સંસારણ ઇતિ સંસાર’ વિકારીભાવ આખો, એની જેને એકત્વ ભાવના છે એ બધા બંધના નિમિત્ત છે. શું કહ્યું સમજાણું?

સંસાર જે વિકારી ભાવ સંસાર છે. સંસાર કોઈ સ્ત્રી, કુટુંબ-પરિવાર સંસાર નથી. સ્વરૂપમાંથી સંસારણ-ખસી જઈને વિકારભાવમાં આવ્યો તે સંસાર કહેવાય છે. આહાહા..! એ સંસાર ને, આહાહા..! સંસારસંબંધી જે વિકારો તે બધા બંધના નિમિત્ત છે. શરીરસંબંધી જે ભાવો એ ‘ઉપભોગનાં નિમિત્ત છે.’ ભોગવવાના ભાવ છે ઇ. આહાહા..! શું કહ્યું સમજાણું? શુભાશુભભાવ જે સંસાર એના સંબંધીના જે અધ્યવસાયો-એકતાબુદ્ધિ એ બધા બંધના કારણ છે અને શરીરસંબંધીના અધ્યવસાયો એ ઉપભોગ, હું ભોગવું શરીરને, આને ભોગવું, આને ભોગવું, આને ભોગવું.. આહાહા..! ‘ઉપભોગનાં નિમિત્ત છે તેટલા સુખદુઃખાદિક છે.’ સુખ-દુઃખની કલ્પનાના ઉપભોગના પરિણામ છે એ તો. શું કહ્યું?

સંસાર નામ વિકારી ભાવના જે અધ્યવસાય એ તો બધા બંધના નિમિત્ત, એક વાત.

હવે શરીરસંબંધીના જે અધ્યવસાયો, જે ભોગવવાના ભાવ સુખ-દુઃખ, એ પણ બંધના કારણ છે. આહાહા...! સંસારી સુખ-દુઃખની વાત છે હોં આ. આત્માના સુખ(ની નહિ). આહાહા...! ‘જેટલા ઉપભોગનાં નિમિત્ત છે તેટલા સુખદુઃખાદિ છે.’ એટલી સુખ-દુઃખની કલ્પનાઓ. આહાહા...! શરીર સંબંધી, સ્ત્રી સંબંધી, પૈસા સંબંધી, કુટુંબ સંબંધી, આબરુ સંબંધી વગેરેના જે ભોગવવાના ભાવ, એ બધા ઉપભોગના નિમિત્ત એ સુખદુઃખાદિ છે. સુખદુઃખ એટલે સંસારી કલ્પના.

‘આ બધાયમાં જ્ઞાનીને રાગ નથી;...’ આહાહા...! સંસારસંબંધી વિકારી ભાવનો રાગ નથી, પ્રેમ નથી તેમ શરીર સંબંધી આદિ ભોગવવાના ભાવ, તેનો તેને પ્રેમ નથી. આહાહા...! ધર્મી ખરેખર તો ઉદયભાવથી મરી ગયો છે અને પારિણામિક ભાવથી જીવે છે. બહુ વાતું આકરી, ભાઈ! આહાહા...! રાગ આવે છતાં એનું જીવન એ નથી. આહાહા...! જ્ઞાયકભાવ પારિણામિક તો વળી પરમાણુમાંય હોય પણ આ જ્ઞાયકભાવરૂપી પારિણામિક ભાવ. એ એનું વેદન અને એ એનો ભાવ છે. એ મોક્ષના કારણ છે. અને સંસાર ને શરીરસંબંધી ભોગ, શરીરસંબંધીમાં ઉપભોગના સુખ-દુઃખ પરિણામ, સંસારસંબંધીના ભાવો બધા વિકાર બંધના કારણ. બેય છે તો બંધના કારણ, પણ અહીં તો ભોગ કર્તાપણાના અને ભોક્તાપણાના (લેવા છે). આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? એક સંસારસંબંધીના વિકારના કર્તાપણાના ભાવ અને એક શરીર આદિના ભોગવવાના ભાવ, એ બેય વિકારી ભાવ છે. આહાહા...! બહુ કામ, ભાઈ! આમાં.

‘આ બધાયમાં જ્ઞાનીને રાગ નથી;...’ આહાહા...! એ બધાયમાં, જેને આત્માના સ્વભાવનો પ્રેમ જાગ્યો... આહાહા...! રુચિ અનુયાયી વીર્ય. જેનું પોષાણ રુચિનું આવ્યું. ભગવાન આનંદના નાથનું પોષાણ આવ્યું, આહાહા...! એને રાગ પોષાતો નથી. સમજાય છે કાંઈ? આરે...! આવી વાત. કાલે એક જણો કહેતો હતો, ‘હિમતલાલ’, બાવો થાય તો સમજાય. પણ બાવો જ છો, સાંભળને! એમ કે બાયડી, છોકરા છોડીને બાવો થાઈએ તો આવું બેસે. પણ અત્યારે જ બાવો છો. રાગથી રહિત છો, સાંભળને! આહાહા...! છે? જ્ઞાનીને તેમાં પ્રેમ નથી. આહાહા...! સંસારસંબંધીના વિકારી ભાવો કે શરીરસંબંધીના ભોગવવાના ભાવો, સંસારસંબંધીના કર્તાના વિકારી ભાવો અને શરીરસંબંધી આદિ ભોગવવાના ભાવો, બેયમાં રાગ નથી. આહાહા...! આવી વાતું હવે. વળી છ ખંડના રાજમાં હોય તોપણ કહે છે, છ ખંડના રાજનો રાગ નથી અને રાગ આવે તેનો રાગ નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આહાહા...!

‘કારણ કે તેઓ બધાય નાના દ્રવ્યોના સ્વભાવ હોવાથી...’ નાના એટલે અનેક પ્રકારના વિકારી ભાવો હોવાથી. અનેક દ્રવ્યોના એટલે વિકારીભાવોના. આહાહા...! એ આત્માનું દ્રવ્ય નહિ. સંસારસંબંધીના કર્તાના રાગ-દ્વેષના ભાવ અને શરીરાદિના ભોગવવાના સુખ-દુઃખના ભાવ એ નાના દ્રવ્યો એટલે અનેક પ્રકારના દ્રવ્યોનો એ તો સ્વભાવ છે. એ પ્રભુનો સ્વભાવ

નથી. આહાહા..!

‘ટંકોત્કીર્ણ એક જ્ઞાયકભાવ જેનો સ્વભાવ છે...’ ઓલા અનેક પ્રકારના રાગાદિ નાના- અનેક દ્રવ્યોના સ્વભાવ વિકારી, ત્યારે ભગવાનઆત્મા ટંકોત્કીર્ણ-શાશ્વત એક જ્ઞાયકભાવ ‘જેનો સ્વભાવ છે...’ શાશ્વત એક જ્ઞાયકભાવ જેનો સ્વભાવ છે ‘એવા જ્ઞાનીને તેમનો નિષેધ છે.’ આહાહા..! સંસારસંબંધીના કર્તાપણાના વિકારી ભાવો અને ભોગવવા સંબંધીના સુખ-દુઃખના ભાવો.. આહાહા..! તે ધર્મીને તેનો નિષેધ છે. આહા..! ઇન્દ્રાસનમાં પડ્યો, કરોડો અપ્સરાઓ, ઇન્દ્રાણીઓ ભોગવે? તો કહે, ના. એ ભોગવવું છે જ નહિ. આહાહા..! એ ભાવ પ્રત્યે પ્રેમ છૂટી ગયો છે. જેમાંથી સુખબુદ્ધિ ઊડી ગઈ છે. આહાહા..! રાગ ને રાગના સાધનો, એની સુખબુદ્ધિ ઊડી ગઈ છે. આહાહા..! અરે..! આવી વાતું.

બે વાત લીધી. એક કોર સંસારસંબંધીના વિકારી ભાવો કર્તાપણાના, એક કોર શરીરાદિના ભોગવવાના ભાવો. ઇન્દ્રિયો, વિષય, સ્ત્રી આદિ. એ બધા જ્ઞાનીને તેમાં રાગ નથી. આહાહા..! કારણ કે તેઓ અનેક દ્રવ્યોના, પોતાના દ્રવ્યના સ્વભાવ સિવાયના બીજા દ્રવ્યોનો એ તો સ્વભાવ છે. આહાહા..! એ રાગ-દ્વેષ સંસારસંબંધીના અને સુખ-દુઃખના ભાવો એ જીવદ્રવ્યનો સ્વભાવ નથી, અનેરા દ્રવ્યોનો સ્વભાવ છે. નાના નામ જગતના અનેક પ્રકારના જડ દ્રવ્ય, એનો એ સ્વભાવ છે. આહાહા..!

મારો સ્વભાવ શાશ્વત એક જ્ઞાયકભાવ (છે). આહાહા..! ઓલા તો ક્ષણિક ભાવો, સુખ-દુઃખના અને કર્તાપણાના. પ્રભુ આત્મા.. લૂખું લાગે એવી વાતું છે. આહા..! મૂળ રકમની વાત છે ને! જેણે આત્મા આનંદનો નાથ એનો સ્વીકાર થયો છે એને આવા કર્તા અને ભોગવવાના વિકારનો સ્વીકાર કેમ હોય? આહા..! એક મ્યાનમાં બે તલવાર રહી શકે નહિ. જેને વિકાર ને સુખ-દુઃખના પરિણામનો આદર છે, તેને ભગવાનઆત્માનો અનાદર છે. આત્માનો જેને આદર છે.. આહાહા..! એને એ કર્તા અને ભોક્તાપણાના ભાવનો આદર નથી. કેમકે એ તો વિકારી ભાવ અનેક દ્રવ્યોના સ્વભાવો (છે). ભગવાન એકરૂપે દ્રવ્યનો સ્વભાવ. આહાહા..! આવી વાતું હવે. ઓલા વ્રત કરો ને તપ કરો ને અપવાસ કરો ને ઝટ સમજાય. અજ્ઞાન છે. આહાહા..!

અહીં તો કહે છે કે, કરવાનો અને ભોગવવાનો જે વિકલ્પ છે જ્ઞાનીને તેના પ્રત્યે રાગ અને પ્રેમ નથી, તેની રુચિ ઊડી ગઈ છે. રુચિમાં ભગવાન ભાળ્યો છે, ભગવાનનું પોષાણ થયું છે અંદર. આહાહા..! દષ્ટિમાં તો ભગવાન પોષાણમાં આવ્યો છે. એને રાગ પોષાતો નથી. ‘કાંતિભાઈ’ આવી વાત છે, ભગવાન! આહાહા..! ભગવાન છે અંદર, બાપુ! આહાહા..! કોણ વેરી અને કોણ દુશ્મન જગતમાં? હૈં? ભગવાન છે ને, બાપા! આહા..! એ ભગવાનનું જેને ભાન થયું છે, આહાહા..! એ બીજાને પણ દષ્ટિના વિષય તરીકે ભગવાન જ ભાળે છે. આહાહા..! પણ એ ભગવાન ભૂલેલો છે ઇ ભલે જાણે. આહાહા..! પણ ભૂલ

જેણે ટાળી છે તે બીજાની ભૂલ જોતો નથી. ભૂલનું જ્ઞાન કરે પણ વસ્તુ જે દ્રવ્ય છે તેને એ સાધર્મી સ્વીકારે. આહાહા...! એવું આવ્યું છે.

અનંતા આત્માઓ છે, એ અનંતા આત્માઓ છે એ આદરણીય છે, સાધર્મી તરીકે, એમ લીધું છે, ભાઈ! પછી અનંતા આત્મામાં પાંચ પરમેષ્ઠી આદરણીય છે. પાંચ પરમેષ્ઠીમાં અરિહંત અને સિદ્ધ આદરણીય છે. અરિહંત અને સિદ્ધમાં પાછા સિદ્ધ આદરણીય છે એમાંય પછી આદરણીય આત્મા, છેલ્લે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? કારણ કે એ પાંચ પદને થવાને લાયક, એ પાંચ પદસ્વરૂપ જ છે. આહાહા...! ભગવાન અરિહંત સ્વરૂપ છે, સિદ્ધ સ્વરૂપ છે, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ સ્વરૂપ છે અંદર. આવે છે એક ગાથા, નહિ? આહા...!

એવા અનેક દ્રવ્યોના સ્વભાવની સમીપમાં ન જતાં ધર્મી તો ટંકોત્કીર્ણ એક જ્ઞાયકભાવ જેનો સ્વભાવ છે તેવા જ્ઞાનીને તે કર્તા અને ભોક્તાના ભાવનો નિષેધ છે. આહાહા...! ત્યાં તેને જ્ઞાતા-દૃષ્ટાના ભાવનો આદર છે. આહાહા...! આવી વાતું હવે. સંતોએ જગતને જાહેર કરીને ઢંઢેરા પીટ્યા છે, પ્રભુ! આહાહા...! ભગવાન તું પૂર્ણાનંદનો નાથ છો ને, નાથ! આહાહા...! એનું જેને ભાન ને આદર થયો, એને એ વિકારી સંસારી ભાવો અને બંધના ભોગવવાના ભાવો, એનો એને આદર હોતો નથી. સમજાણું કાંઈ? સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાનમાં આવું સ્વરૂપ હોય છે. વાતું કરવી ને એ નથી ત્યાં. આહા...!

ભાવાર્થ :- ‘જે અધ્યવસાનના ઉદયો સંસાર સંબંધી છે અને બંધનનાં નિમિત્ત છે તેઓ તો રાગ, દ્વેષ, મોહ ઇત્યાદિ છે તથા જે અધ્યવસાનના ઉદયો દેહ સંબંધી છે...’ જોયું? હવે દેહ સંબંધી. ‘અને ઉપભોગનાં નિમિત્ત છે તેઓ સુખ, દુઃખ ઇત્યાદિ છે.’ છે તો એ પણ બંધના કારણ, પણ ઓલા સંસારને કર્તાપણા તરીકે બંધના કારણ (કલ્પ્યા), આને ભોક્તા તરીકે બંધના કારણ (કલ્પ્યા). આહા...! ‘તે બધાય (અધ્યવસાનના ઉદયો), નાના દ્રવ્યોના (અર્થાત્ પુદ્ગલદ્રવ્ય અને જીવદ્રવ્ય કે જેઓ સંયોગરૂપે છે...)’ એમ, અનેક એટલે. નાના દ્રવ્ય આવ્યું હતું ને? નાના દ્રવ્ય એટલે જીવ અને કર્મના સંબંધે ઉત્પન્ન થયેલા. એક દ્રવ્યના નહિ. આહાહા...! ભગવાનઆત્મા પરના નિમિત્તના વશે પડ્યો તો સંયોગી ભાવ ઉત્પન્ન થયો. એ નાના દ્રવ્ય થયા. એક જીવ અને પુદ્ગલ બેના સંબંધે ઉત્પન્ન થયેલા વિકારી ભાવ. આહાહા...! કર્મથી થયા એમ અહીં કહેવું નથી પણ કર્મને નિમિત્તે વશ થયો તો એ ભાવ સંયોગી થયો અને બે દ્રવ્યના ભાવ થયા. આહાહા...!

‘નાના દ્રવ્યોના (અર્થાત્ પુદ્ગલદ્રવ્ય અને જીવદ્રવ્ય કે જેઓ સંયોગરૂપે છે તેમના) સ્વભાવ છે; જ્ઞાનીને તો એક જ્ઞાયકભાવ છે.’ આહાહા...! ‘માટે જ્ઞાનીને તેમનો નિષેધ છે; તેથી જ્ઞાનીને તેમના પ્રત્યે રાગ-પ્રીતિ નથી. પરદ્રવ્ય, પરભાવ સંસારમાં ભ્રમણના કારણ છે;...’ આહાહા...! પરદ્રવ્ય અને પરભાવ વિકારી, એ સંસારમાં ભ્રમણના કારણ (છે). ‘તેમના પ્રત્યે પ્રીતિ કરે તો જ્ઞાની શાનો?’ આહાહા...! વિશેષ કહેશે...(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)